

UOT: 504.03

Xəyalə KƏLƏŞOVA
 AMEA-nın Hüquq və İnsan Haqları İnstitutunun
 “Dövlət təhlükəsizliyinin hüquqi təminatı”
 şöbəsinin böyük elmi işçisi
 e-mail: xayala_kalashova@yahoo.com

DÜŞMƏN DÖVLƏTİ TƏRƏFİNDƏN 30 İL ƏRZİNDƏ İŞĞAL ALTINDA QALMIŞ AZƏRBAYCAN TORPAQLARINDA TÖRƏDİLMİŞ EKOLOJİ CİNAYƏTLƏR

Açar sözlər: ekoloji cinayət, beynəlxalq hüquq, ekoloji təhlükəsizlik, ətraf mühitin mühafizəsi, beynəlxalq hüquqi sənədlər, azad olunmuş ərazilər, qanun, ekoterrorçular, qlobal ekoloji problemlər, iqlim dəyişiklikləri, beynəlxalq konvensiyalar.

Ключевые слова: экологическое преступление, международное право, экологическая безопасность, охрана окружающей среды, международные правовые документы, освобожденные территории, закон, экотеррористы, глобальные экологические проблемы, изменение климата, международные конвенции.

Keywords: environmental crime, international law, ecological safety, environmental protection, international legal documents, liberated territories, the law, eco-terrorists, global environmental problems, climate change, international conventions.

Ərazilərimizin 30 ilə yaxın müddətdə Ermənistanın işğalında olması nəticəsində Azərbaycanın ərazilərində ekoloji terror aktları baş verib, Qarabağ və ətraf ərazilərin təbiətinə, bioloji müxtəlifliyinə, su hövzələrinə ciddi ziyan dəyib, təbii sərvətlər talan olunub, meşə örtüyü, flora və faunanın bir çox növləri məhv edilib, ətraf mühit çirklənməyə məruz qalıb. Bu məqalədə Ermənistanın işğal etdiyi torpaqlarımızda dünya dövlətlərinin gözü

önündə beynəlxalq humanitar hüququn prinsiplərinə məhəl qoymayaraq misli görülmemiş vəhşiliklər törədilməsinə bir baxış keçirilmişdir. Dövrümüzdə ətraf mühitin mühafizəsi qlobal dünyanın problemlərindən biri olaraq aktualdır.

İşğal olunmuş ərazilərdə həyata keçirilmiş qeyri-qanuni fəaliyyət və təbii ehtiyatların istismarı iqtisadi kontekstlə yanaşı, həm də bir sıra ekoloji problemlərə gətirib çıxarmışdır. Meşələrin qırılması və yandırılması, su ehtiyatlarının çirklənməsi, flora və faunanın məhv edilməsi, regionda yerin təkinin talan edilməsi nəticəsində ekoloji tarazlıq pozulmuşdur. Beynəlxalq hüquq istənilən hərbi işğal öz xarakterinə görə “müvəqqəti işğal” kimi təsnif edir və işğalçı ölkənin işğal edilmiş ərazi üzərində suverenlik əldə etməsini nəzərdə tutmur, buna görə də işğal faktı ilə əlaqədar həmin ərazinin hüquqi statusu dəyişmir. Anneksiyanın (ilhaqın) istənilən forması qadağan olunduğundan, işğalçı ölkənin bu ərazidə hüquqi, sosial və iqtisadi strukturun dəyişdirilməsi məqsədlə fəaliyyət göstərmək azadlığı yoxdur. Hərbi təcavüzün nəticəsi olan ilhaq tanınmamalıdır [9s.43]. Azərbaycanın əvvəl işğal olunmuş bütün ərazilərində 260 min hektara yaxın meşə ərazisi var idi, lakin son 30 il ərzində meşə örtüyü sürətlə azalmışdır. Ermənilər Şuşanın nadir sərvətlərindən biri, qədim tarixə malik, əsl təbiət möcüzəsi olan Topxana meşəsini yandırmış, ölkəmizin

ərazi bütövlüyünə, torpaqlarına qəsd edərək Azərbaycan ərazisində ekoloji soyqırımını - ekosid törətmişlər.

İşğalçı dövlətin apardığı qeyri-qanuni iqtisadi fəaliyyət 1949-cu ildə qəbul edilmiş “Müharibə zamanı mülki şəxslərin müdafiəsi haqqında” Cenevrə Konvensiyasının, “Quru müharibəsinin qanun və adətləri haqqında” IV Haaqa Konvensiyasının, habelə insan hüquqları sahəsində mövcud beynəlxalq konvensiyaların tələblərini kobud şəkildə pozmuşdur. Qarabağda ən çox talanan təbii ehtiyatlardan birincisi Kəlbəcərin Ermənistanla sərhəd bölgələrində, Ağdərə və Zəngilanda olan qızıl yataqları olub. Ümumiyyətlə, Azərbaycanın işğal edilmiş ərazilərində - Kəlbəcər, Laçın, Tərtər, Ağdamda qızıl, gümüş, mis, molibden, civə yataqları, Cəbrayıl, Kəlbəcər, Laçında dəmir, xrom, Tərtər və Kəlbəcərdə kükürd, Ağdam, Füzuli, Cəbrayıl ərazilərindəki qum, çınqıl, gil və digər faydalı qazıntı yataqlarında işğalçı Ermənistan tərəfindən qeyri-qanuni və intensiv şəkildə hasilat işləri aparılmış, faydalı qazıntılar, əlvan və qara metallar, mineral sular, həmçinin digər şirin su resursları, meşə fonduna daxil olan torpaqlar amansız istismar olunmuş, flora və fauna sistemli şəkildə məhv edilmişdir. Uzun illər erməni işğalı altında olan, Kəlbəcər rayonunun ərazisində yerləşən, Söyüdlü (Zod), Ağduzdağ və Tutxun qızıl yataqları Ermənistan tərəfindən talan edilmişdir. Azərbaycan ərazilərində erməni işğalçıları və onların tərəfdaşları tərəfindən əlvan, qara metalların, habelə mineral su, ümumi yayılmış faydalı qazıntıların intensiv şəkildə hasilatı həyata keçirilmişdir. Hasilatların həyata keçirilməsi zamanı ekoloji tələblərə heç bir formada əməl edilməmiş, resurslar faktiki olaraq Azərbaycan qanunvericiliyi və beynəlxalq standartlarla müəyyən edilmiş istehsalat həcmələrini dəfələrlə aşmış, zəhərli tullantıların yerli sūtuturlarına, çaylara axıdılmasının qarşısını almaq üçün heç bir tədbir görülməmişdir. Bu isə öz növbəsində mineral və digər yataqların məhv edilməsinə, böyük həcmdə torpaq sahələrinin zəhərlənməsinə, şirin və içməli su mənbələrinin yarırsız hala düşməsinə səbəb olmuşdur. Bunlarla yanaşı işğalçı ölkənin yerli çayların üzərində çoxsaylı kiçik elektrik stansiyaları qurması səbəbindən çaylarda

sululuq kəskin azalmış, həmçinin bu çaylarda yaşayan canlılar kütləvi məhv olmuşdur. Mənbəyini Zəngəzur dağ silsiləsindən götürən Zəngilan rayonu ərazisindən keçərək Araz çayına tökülən Oxçuçay sənaye tullantıları ilə çirkləndirilmişdir. Çayın uzunluğu 83 kilometr, sutoplayıcı sahəsi 1175 kvadratkilometrdir. Qacaran mismolibden, Qafan mis saflaşdırma kombinatının toksiki tullantılarının, eyni zamanda, həmin şəhərlərin məişət çirkab tullantılarının təmizlənmədən birbaşa çaya axıdılması nəticəsində Oxçuçayda ağır metalların normadan dəfələrlə artıq olmasına səbəb olmuşdur [11].

Azərbaycanın azad olunmuş ərazilərdə 43 min hektar ərazisi olan təbiət qoruqları və təbiət yasaqlıqları – Bəsitçay və Qaragöl qoruqları, Laçın, Qubadlı, Arazboyu və Daşaltı yasaqlıqları yerləşir. İşğaldan əvvəl burada “Azərbaycan Respublikasının Qırmızı Kitabı”na daxil edilmiş çox sayda fauna və flora mühafizə olunurdu ki, onların əksəriyyəti məhv edilmişdir. Bununla da Ermənistan qoşulduğu ekologiya və ətraf mühitlə bağlı beynəlxalq konvensiyaları, o cümlədən, “Ətraf mühitin dəyişdirilməsi üsullarının hərbi və ya hər hansı başqa düşmənsayağı istifadəsinin qadağan edilməsi” haqqında BMT konvensiyasını pozub. Azərbaycan Respublikasının Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin hesablamalarına görə, əvvəllər işğal olunmuş ərazilərdə qəsdən törədilmiş yanğınlar nəticəsində ümumilikdə 110 min hektardan çox ərazi yanmış və məhv edilmişdir.

Azərbaycan rəsmiləri və dövlət strukturları erməni silahlı qüvələri tərəfindən ağ fosforlu mərmilərin tətbiq edildiyini dəfələrlə bəyan ediblər. Bu maddə zəhərləmək və təhlükəli yanq izləri qoymaqla yanaşı, həm də söndürülməsi çətin olan yanğınlara da səbəb olur. Fosforlu döyüş sursatları düşmən ərazisinin yandırılması üçün istifadə olunan ən təhlükəli silah növüdür. Müharibə dövründə dəfələrlə Azərbaycan Respublikası Ərazilərinin Minalardan Təmizlənməsi üzrə Milli Agentlik (ANAMA) tərəfindən cəbhə xəttində bu cür mərmilərin aşkar edilməsi faktı qeydə alınmışdır. Dinc əhaliyə, mülki obyektlərə, meşələrə qarşı fosfor döyüş sursatlarının tətbiqi BMT-nin 1980-ci il “Adi silahların konkret növləri haqqında konvensiyanın” III Protokolu, habelə Mühari-

bə qurbanlarının müdafiəsinə dair 1949-cu il Cenevrə Konvensiyasının və ona dair 1977-ci il əlavə protokolları ilə qadağan edilmişdir. Azərbaycanın əvvəllər işğal edilmiş ərazilərə 30 ilə yaxın müddətdə nəzarətinin olmaması beynəlxalq konvensiyalara əsasən üzərinə götürdüyü öhdəliklərin yerinə yetirilməsində də çətinlik yaratmışdır. Ermənistanın BMT-nin “Sərhəddən keçən su axınlarının və beynəlxalq göllərin mühafizəsi və istifadəsi haqqında” Konvensiyasına qoşulmaması sərhəddən keçən su problemlərinin beynəlxalq normalar çərçivəsində həllini qeyri-mümkün edir. Lakin Ermənistandan fərqli olaraq Azərbaycan Respublikası BMT-nin Avropa İqtisadi Komissiyasının “Sərhəddən keçən su axınlarının və beynəlxalq göllərin mühafizəsi və istifadəsi haqqında” 1992-ci il tarixli Helsinki Konvensiyasının “Su və sağlamlıq haqqında” 1999-cu il 17 iyun tarixli Protokoluna qoşulmaq barədə 2002-ci ildə Ulu öndər Heydər Əliyevin imzaladığı 372-IIQ nömrəli, 22 oktyabr 2002-ci il tarixli Qanunu ratifikasiya etmiş, həmçinin, üç hesabatlılıq dövründə iştirak etmişdir [10].

Həmçinin əvvəllər ermənilər tərəfindən işğal olunmuş ərazilərdə 10 su anbarı, o cümlədən Tərtər çayı üzərində yerləşən Sərsəng su anbarı (hazırda Rusiya sülhməramlılarının məsuliyyəti zonasındadır) yerləşir. 500 milyon kubmetr tutumu olan Sərsəng su anbarı Aşağı Qarabağ ərazisində 100 min hektar əkin sahəsinin suvarılması üçün nəzərdə tutulmuşdur. Bununla belə o uzun müddət texniki xidmətin göstərilməməsi səbəbindən qəza vəziyyətindədir ki, bu da regionun dağətəyi mərkəzi Aran ərazilərində yaşayan 400 min sakin üçün təhlükə yaradır. Azərbaycan Sərsəng su anbarının daimi təhlükə, humanitar, ekoloji və texnologiya fəlakət mənbəyinə çevrildiyini dəfələrlə bəyan etmişdir. Sərsəng su anbarının illik su sərfinin 85-90%-nin suyun o qədər də lazım olmadığı bir dövrdə, yəni qış aylarında ermənilər tərəfindən qəsdən buraxılması axınla üzəşən yerləşən Azərbaycanın kəndlərini su basması ilə nəticələnir [6 s.92].

1992-ci ildə Birləşmiş Millətlər Təşkilatının təşəbbüsü ilə Rio-de-Janeyro şəhərində keçirilmiş konfransda qeyd edildiyi kimi, dünyanın gələcək inkişafı ilk növbədə ekoloji problemlərin necə

həll olunmasından asılı olacaqdır. Bu konfransda dünyada mövcud olan ətraf mühit problemlərinin həlli yolları çox ciddi şəkildə nəzərdən keçirilmiş və mühüm qərarlar, o cümlədən artıq bütün beynəlxalq ekoloji təşkilatların proqram sənədlərinə çevrilmiş “Dayanıqlı inkişaf” konsepsiyası qəbul edilmişdir. Konsepsiyada iqtisadi inkişafın ekoloji tarazlıqla vəhdət təşkil etməsi, burada üstünlüyün ətraf mühitin qorunmasına verilməsi, ekoloji problemlərin ilk növbədə həll olunması, gələcək nəsillərin imkanları məhdudlaşdırılmadan çağdaş nəsillərin rifahının yaxşılaşdırılması ön xəttə çəkilmişdir. Rio-de-Janeyroda keçirilmiş konfrans ekoloji problemlərin həllində hər bir ölkənin ətraf mühitinin qorunması problemini ümumbəşəri kontekstə çıxartmışdır. 15 dekabr 1972-ci ildə BMT Baş Məclisinin qətnaməsi ilə BMT-nin ətraf mühit üzrə Proqramı (YUNEP) təsdiq edildi. Bu sənədin qəbul edilməsi ətraf mühit üzrə elə həmin ildə keçirilmiş BMT-nin Stokholm konfransının tövsiyələrində nəzərdə tutulmuşdur. YUNEP-in strukturu İdarəetmə Şurasından (onun tərkibinə iştirakçı dövlətlərin nümayəndələri daxildir), Ətraf mühitin mühafizəsinin əlaqələndirilməsi Şurasından və Ətraf Mühit Fondundan ibarətdir [8, s.97].

Qlobal miqyaslı ekoloji problemləri milli səviyyədə qiymətləndirən Azərbaycan hökuməti ekoloji mühitin sağlamlaşdırılmasını dövlət siyasətinin əsas istiqamətlərindən biri hesab edir və bu istiqamətdə davamlı tədbirlər görülməkdədir. Bu istiqamətdə beynəlxalq təşkilatlarla sıx əlaqələr qurulub və bu təmaslar genişləndirilməkdədir. Ekoloji siyasət Azərbaycanın Milli Təhlükəsizlik Konsepsiyasının əsas tərkib hissələrindən biri hesab olunur. Ümummillət lideri Heydər Əliyevin 2003-cü il sentyabrın 8-də imzaladığı Sərəncama əsasən Azərbaycan Hökuməti ilə BMT-nin İnkişaf Proqramı arasında “Qlobal ekoloji problemlərin həlli məqsədilə imkanların artırılması üçün milli tələbatların qiymətləndirilməsi” layihəsinin icrasına başlanılıb [5, s.411].

Həmin layihə çərçivəsində respublikamızda gözlənilən qlobal ekoloji təhlükələrin - biomüxtəlifliyin zəifləməsi, torpağın deqradasiyası, istilik effekti yaradan qazların emissiyası ilə bağlı qlobal fəsadların təsirlərinin qarşısının alınması,

ətraf mühitin sağlamlaşdırılması və digər ekoloji tədbirlər həyata keçirilməkdədir. Azərbaycan hökuməti global ekoloji problemlərin həlli ilə bağlı bütün beynəlxalq saziş və konvensiyalara qoşulub. Respublikamız ətraf mühit sahəsində 20 beynəlxalq konvensiyaya imza atıb. Azərbaycan, eyni zamanda, BMT-nin üç - İqlim dəyişiklikləri, Bioloji Müxtəliflik və Səhrələşmə üzrə Konvensiyalarına qoşularaq bu təhlükələrin aradan qaldırılması üçün tədbirlər planı hazırlayıb və bu istiqamətdə işlərin icrası son illər daha geniş vüsət alıb. Bu tədbirlərin kompleks şəkildə həyata keçirilməsi üçün müvafiq dövlət strukturlarının nümayəndələri layihənin icrasına cəlb olunub. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin müvafiq Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasında ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına dair 2006-2010-cu illər üçün Kompleks Tədbirlər Planı”nın həyata keçirilməsi də ekoloji tarazlığın bərpası sahəsində əhəmiyyətli dərəcədə rol oynayıb [3]. Prezident İlham Əliyevin 2010-cu ili ölkəmizdə “Ekologiya ili” elan etməsi isə ekoloji sahədə davamlı inkişafın əsas istiqamətlərini müəyyənləşdirmək, sistemli tədbirlər planını əhatə etmək və bu sahədə milli proqramların icrasını sürətləndirmək baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Azərbaycan Respublikasının 1995-ci il noyabr ayının 27-də qüvvəyə minmiş Konstitusiyasına ekoloji üzrə maddə daxil edilmişdir. “Təbii ehtiyatlar” adlı 14-cü maddədə vurğulanır: “Təbii ehtiyatlar hər hansı fiziki və hüquqi şəxslərin hüquqlarına və mənafelərinə xələl gəlmədən Azərbaycan Respublikasına mənsubdur” [1].

“Ekoloji təhlükəsizlik haqqında” Qanunun 39-cu maddəsində qeyd olunur ki, “Hər kəsin sağlam ətraf mühitdə yaşamaq hüququ vardır”. “Hər kəsin ətraf mühitin əsil vəziyyəti haqqında məlumat toplamaq və ekoloji hüququ pozma ilə əlaqədar sağlamlığına və əmlakına vurulmuş zərərin əvəzini almaq hüququ vardır”. Həmçinin bu Qanunda “Ətraf mühitin qorunması” adlı 78-ci maddə öz əksini tapmışdır: “Ətraf mühitin qorunması hər bir şəxsin borcudur” [4, s.128].

Ölkəmizdə ekoloji təhlükəsizliyin təmin edilməsinin əsas hüquqi bazası “Ekoloji təhlükəsizlik haqqında” Azərbaycan Respublikasının qanunu-

dur. 1999-cu il iyun ayının 8-də qüvvəyə minmiş “Ekoloji təhlükəsizlik haqqında” Azərbaycan Respublikasının № 677-İQ sayılı Qanununda Azərbaycanın ekoloji təhlükəsizlik siyasətinin əsas məqsədi - insanın həyatını və sağlamlığını, cəmiyyəti, onun maddi və mənəvi dəyərlərini, ətraf mühiti, o cümlədən atmosfer havasını, kosmik fəza, su obyektləri, yerin təki, torpaq, təbii landşaft, bitki və heyvanlar aləmini təbii və antropogen amillərin təsiri nəticəsində yaranan təhlükələrdən qorumaq kimi xarakterizə edilmişdir.

Son illərdə ətraf mühitin mühafizəsi və ekoloji təhlükəsizliyin təmin edilməsi ilə əlaqədar ölkə Prezidenti İlham Əliyev bir çox tədbirlərin həyata keçirilməsi ilə bağlı sərəncam vermişdir:

- “Azərbaycan Respublikasında və ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına dair 2006-2010-cu illər üçün kompleks tədbirlər Planı”nın təsdiq edilməsi haqqında.
- 2007-ci il iyun ayının 20-də qüvvəyə minmiş “Xəzər dənizinin çirklənmədən qorunması üzrə bəzi tədbirlər haqqında” Azərbaycan Respublikasının № 2244 sayılı Sərəncamı.
- 2007-ci il iyun ayının 20-də qüvvəyə minmiş “Əhalinin ekoloji cəhətdən təmiz su ilə təminatının yaxşılaşdırılması ilə əlaqədar bəzi tədbirlər haqqında” Azərbaycan Respublikasının № 2245 sayılı Sərəncamı.
- 2008-ci il iyun ayının 13-də qüvvəyə minmiş “Azərbaycan Respublikasında yaşlılıqların salınması sahəsində idarəetmənin təkmilləşdirilməsi tədbirləri haqqında” Azərbaycan Respublikasının № 2868 sayılı Sərəncamı.
- 2008-ci il iyun ayının 13-də qüvvəyə minmiş “Xəzər dənizinin çirklənmədən qorunması üzrə əlavə tədbirlər haqqında” Azərbaycan Respublikasının № 2867 sayılı Sərəncamı.
- 2008-ci il avqust ayının 6-da “Bakı şəhərində məişət tullantıları ilə bağlı idarəetmənin təkmilləşdirilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının № 2983 sayılı Sərəncamı.

Azərbaycan Respublikasının Cinayət məəcəlləsinin 28-ci fəslinin 247-261-ci maddələri ekoloji cinayətlərə həsr olunmuşdur. Bu fəsilə işlərin yerinə yetirilməsi zamanı ətraf mühitin mühafizəsi (qorunması) qaydalarını, ekoloji cəhətdən təhlükəli maddələrin və tullantıların dövriyyəsi qay-

dalarını, baytarlıq qaydalarını və bitki xəstəliyinə və ziyanvericilərə qarşı müəyyən edilmiş mübarizə qaydalarını pozma, suyun (su mənbələrini), atmosferin, dəniz mühitinin çirklənməsinə, torpağı korlama, yerin təkinin qorunması və istifadəsi qaydalarını pozma və s. üzrə cavabdeh olan şəxslər üçün vurulan zərərin ağırlıq dərəcəsindən və məsuliyyətin məzmunundan asılı olaraq müəyyən vəzifə və ya fəaliyyət hüququndan məhrum edilmə və ya müəyyən edilmiş müddətə azadlıqdan məhrum olma cəzası müəyyən edilmişdir [2].

Ətraf mühitin mühafizəsi ilə əlaqədar Azərbaycan Respublikasının qoşulduğu Beynəlxalq Konvensiyalara daxildir: [7, s.53].

“Ümumdünya mədəni və təbii irsinin mühafizəsi haqqında” Konvensiya (16 noyabr 1972-ci il). Azərbaycan Respublikası bu Konvensiyaya 6 dekabr 1993-cü ildə qoşulmuşdur.

“BMT-nin iqlim dəyişmələri üzrə çərçivə” Konvensiyası (Kioto-Protokolu, 1992-ci il). Azərbaycan Respublikası bu Konvensiyaya 1995-ci ildə, 18 iyul 2000-ci ildə isə Konvensiyaya əlavə olunan Kioto Protokoluna qoşulmuşdur.

“Kökünün kəsilməsi təhlükəsi olan vəhşi fauna və yabanı flora növlərinin beynəlxalq ticarəti” haqqında Konvensiya (CİTES) (Vaşinqton şəhəri, 3 mart 1973-cü il). Azərbaycan Respublikası bu Konvensiyaya və həmin Konvensiyanın iştirakçı dövlətlərinin “Nərə balıqlarının qorunmasına dair” qətnaməsinə (Harare şəhəri, 9-20 iyun 1997-ci il) 23 iyun 1998-ci ildə qoşulmuşdur.

“Transsərhəd kontekstində ətraf mühitə təsirin qiymətləndirilməsi haqqında” Konvensiya (Espo şəhəri, 25 fevral, 1991-ci il). Azərbaycan Respublikası bu Konvensiyaya 1 fevral 1999-cu ildə qoşulmuşdur.

Ekoterrorçular istifadə etmədikləri yerlərdə hər yay bilərəkdən yanğınlar törədir, torpağın tərkibindəki mikroorqanizmləri məhv edirlər ki, münbitliyi heçə ensin, ərəzilər erroziyaya uğrasın və eyni zamanda, külək alovu təmas xəttinin bu üzündəki əkin sahələrinə keçirsin ki, azərbaycanlıların taxıl zəmiləri yansın. Vaxtı ilə güllə səsi eşidilən Qarabağdan indi hər gün xoş xəbər alırıq. Artıq bu ərəzilər özünün tarixi ilkinə qayıdır böyük ekoloji tədbirlər görülməkdədir: meşə-su florası yenidən canlanmaqdadır.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı, 2018, 63 s.
2. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi. Bakı, 2018, 228 s.
3. “Azərbaycan Respublikasında ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına dair 2006-2010-cu illər üçün kompleks Tədbirlər Planı”.
4. Ağayev T., Əhmədov Ş., Xəlilov T. “Ekoloji təhlükəsizlik” Bakı, 2013, 163 s. “Ekoloji təhlükəsizlik haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu. <http://e-qanun.az>
5. Həsənov Ə. Azərbaycan Respublikasının milli inkişaf və təhlükəsizlik siyasəti. Bakı, 2011, 438 s.
6. T. Xəlilov, M. Zeynalova “Qlobal ekoloji problemlər” Bakı, 2013, 212 s.
7. T. Ağayev, Ş. Əhmədov, T. Xəlilov “Ekoloji təhlükəsizlik” Sumqayıt, 2013, 163 s.
8. Агаев Т.Д. Теплоэнергетические объекты и загрязнения окружающей среды. Вестн. Моск. Госуд. Областн. Универ. Естественные науки. Москва, 2010, 105 с.
9. Лапина М.А. Обеспечение экологической безопасности правоохранительными органами: зарубежный опыт: Монография. М: ВНИИ МВД России, 2001, 115 с.
10. <https://story.karabakh.center/az/qarabagda-ekosid>
11. <https://xalqqazeti.com/mobile/az/news/89623>

Хаяла Калашова

**ЭКОЛОГИЧЕСКИЕ ПРЕСТУПЛЕНИЯ, СОВЕРШЕННЫЕ ВРАЖЕСКИМ
ГОСУДАРСТВОМ НА ОККУПИРОВАННЫХ АЗЕРБАЙДЖАНСКИХ ЗЕМЛЯХ
В ТЕЧЕНИЕ 30 ЛЕТ**

Резюме

В результате оккупации наших территорий Арменией около 30 лет на территории Азербайджана происходили экологические террористические акты, природе, биоразнообразию, водным бассейнам Карабаха и прилегающих территорий был нанесен серьезный ущерб, были разграблены природные ресурсы, уничтожены лесной покров, многие виды флоры и фауны, загрязнена окружающая среда. В данной статье представлен обзор беспрецедентных злодеяний, совершенных на оккупированных территориях Армении в глазах мировой общественности, игнорирующих принципы международного гуманитарного права. На сегодняшний день защита окружающей среды является одной из самых актуальных проблем в глобальном мире.

Khayala Kalashova

**ECOLOGICAL DEMONS CAUSED BY THE ENEMY IN THE LANDS
OF AZERBAIJAN UNDER OCCUPATION FOR 30 YEARS**

Summary

As a result of the occupation of our territories by Armenia for about 30 years, environmental terrorist acts occurred on the territory of Azerbaijan, serious damage was caused to nature, biodiversity, the water basins of Karabakh and adjacent territories, natural resources were plundered, forest cover, many species of flora and fauna were destroyed, the environment was polluted. This article provides an overview of the unprecedented atrocities committed in the occupied territories of Armenia in the eyes of the world community, ignoring the principles of international humanitarian law. Today, environmental protection is one of the most urgent problems in the global world.